

12. Яковенко Н. Просторові координати підручників історії України (самодостатність у «Європі» чи «від Європи»?) / Н. Яковенко // Історична освіта. Європейський та український досвід. – К.: 2010. – С. 227–243.
13. Bergman K. Handbuch Geschichtsdidaktik / K. Bergman. – В., 1997.
14. Stradling R. Teaching 20th century European History council of Europe Publishing, R. Stradling. – L., 2001.

Надійшла до редколегії 25.01.11

УДК 101.8

Б. В. Братаніч, Ю. С. Хоменко

*Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ЗДОРОВ'Я ЯК ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ ТА СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ

Досліджено філософсько-освітні аспекти формування ставлення до здоров'я як до цінності. Обґрунтована роль культури здоров'я як соціальної та особистісної детермінанти такого ставлення.

Ключові слова: філософія освіти, культура здоров'я, цінність.

Исследованы философско-образовательные аспекты формирования отношения к здоровью как к ценности. Обоснована роль культуры здоровья как социальной и личностной детерминанты такого отношения.

Ключевые слова: философия образования, культура здоровья, ценность.

The philosophical-education aspects of forming of attitudes to health as a value are investigated. The role of health as a social and personal determinant of this attitude is grounded.

Keywords: philosophy of education, health culture, value.

Постановка проблеми. Сутнісні сили людини розглядаються як цінності. Тому і здоров'я, маючи статус інтегральної характеристики людини, перетворюється в цінність. Здоров'я – найбільш пріоритетна людська цінність. До того ж, здоров'я–цінність – це система. Її структурний інваріант можна представити в такий спосіб: переживання (цінності – цілі) – модуси (цінності – програми) – життєві значності (цінності – ресурси) – дійсність (цінність – середовище проживання). Це розуміється як механізм формування цінностей на шляхах розвитку здоров'я людини, а саме – цінності-задачі – цінності-програми – цінності-ресурси – цінності-середовище – цінності-

результат життєдіяльності та загальна життєспроможність. Формування ставлення до здоров'я як цінності – важлива філософсько-освітня проблема, оскільки воно є одним з аспектів цілеспрямованого виховання в освітніх закладах. Практика показує, що стихійно цього добитися не можна, оскільки саме українське суспільство не продукує свідомого відношення людей до збереження свого здоров'я.

Вивчення здоров'я як цінності у філософсько-освітньому аспекті передбачає дослідження двох основних проблем. Передусім це аналіз самого аксіологічного аспекту здоров'я у особистісному вимірі, самого процесу формування у особистості цінності здоров'я у процесі соціалізації та виховання. З іншого боку, необхідно проаналізувати становлення та розвиток індивідуальних цінностей здоров'я у соціальному контексті, вивчити роль різних соціальних інститутів, у тому числі і освітніх, що формують систему: здоров'я – життєспроможність – здоровий спосіб життя.

Стан дослідження проблеми. Здоров'я як ціннісна проблема досліджується в роботах В. Букресва, О. Бурової, В. Климової, Б. Юдіна та інших вітчизняних і зарубіжних науковців. Загалом є загально визнаним, що і в особистісному, і в соціальному відношенні здоров'я є однією з пріоритетних цінностей, що має пряме відношення до життєдіяльності та само актуалізації особистості. Однак філософсько-освітні аспекти формування ставлення до здоров'я як до екзистенціальної цінності є малодослідженим аспектом проблеми.

Мета дослідження. Визначення філософсько-освітніх аспектів формування ставлення до здоров'я як до особистісної та соціокультурної цінності.

Виклад основного матеріалу. Традиційно цінності досліджують у межах теорії потреб. Саме для завдань формування здоров'я вже досить давно назріла необхідність у розробці концептуальних положень щодо потреби у здоров'ї, передусім на рівні особистості та особистісних потреб у самоактуалізації. Проблема потреб є актуальною саме у контексті ціннісного відношення людини до здоров'я, оскільки, як було показано вище, не можна спрощено зводити ставлення людини до свого здоров'я як до інстинкту самозбереження та загалом до тілесного здоров'я. Здоров'я виступає як індивідуально усвідомлена соціальна потреба, що визначає всі досягнення людини в житті. Збереження здоров'я та життя ніколи для людини не було самоціллю, вони завжди розглядалися як можливість задоволення всього комплексу потреб. Тим самим властивий людині інстинкт самозбереження перетворюється в соціальну потребу у здоров'ї.

У сучасних умовах можна відзначити психологічний феномен конкуренції потреб. Потреба у здоров'ї існує поряд з цілим комплексом інших потреб людини, у тому числі і негативного характеру (шкідливі звички та споживацькі прагнення теж функціонують як потреби). У контексті такої конкуренції формування у людини потреби у здоров'ї – це передусім є забезпечення її високої конкурентоспроможності щодо якісного життя. З психологічно-ціннісної точки зору мотив до здоров'я формується у межах системи конкуруючих

мотивів і вимагає спеціальних зусиль як від індивіда, так і від соціальних інститутів. Негативні тенденції щодо несвідомого ставлення людей до свого здоров'я, тобто низький рівень мотивації до здоров'я серед інших конкуруючих потреб на рівні особистості, є реальним суб'єктивним чинником, який має бути врахований у процесі дослідження здоров'я як індивідуальної цінності.

У процесі формування індивідуальної свідомості цінність феномену здоров'я полягає в тому, що воно слугує об'єктом інтересів людини і виконує роль орієнтира у предметній і соціальній дійсності. Здоров'я як цінність індивідуальної свідомості виконує роль цілепокладальної основи практичних відносин щодо її діяльності та навколишнього середовища. У процесі формування суспільної свідомості цінність здоров'я може виступати як ідеальна цінність здорового способу життя. Реальною формою здійснення цієї цінності виступає життєдіяльність суспільства. Виходячи з цього, потреба в здоров'ї як потреба у самоактуалізації має бути спрямована на мотиваційну сферу особистості і атрибути здоров'я як відображення способу життя [1].

Індивідуальна цінність здоров'я та потреба у ньому у соціальному контексті безпосередньо виражається у його соціальній значущості, що часто слугує головним стимулом діяльності людей як соціальних істот. Люди прагнуть до простих, звичних і доступних форм їх сприйняття цінностей, що трансформуються у форму прояву соціальної значущості. Саме такою формою прояву є здоров'я – поряд із духовністю, популярністю, владою, багатством.

Невним чином суспільство прагне контролювати і впливати на форми прояву соціальної значущості, включаючи і здоров'я. Соціальне визнання здоров'я як ціннісного атрибута особистості, на відміну від інших цінностей, не має нормативної основи – у тому розумінні, що ніхто не може визнати чи заперечити право людини мати здоров'я. В умовах ринкового суспільства діє стохастичний механізм соціального визнання, у вигляді більшої конкурентоспроможності здорової людини. Закони ринку такі, що конкретна людина сама по собі оцінюється тільки як носій соціальної функції. Тому для культивування духовних проявів соціальної значущості здоров'я як інструмента для визначеного поведінкового стереотипу (здорового способу життя) необхідний свідомий цілеспрямований вплив суспільства на всю ціннісну сферу соціуму та індивіда.

Відповідно формування ціннісного відношення особистості до здорового здоров'я прямо пов'язане з аксіологічними регулятивами, що з рівня соціальної свідомості інтеріоризуються в індивідуальній свідомості. Під останніми варто розуміти відносно стійкий комплекс норм, установок і принципів, націлених на підтримку гомеостазу особистості і суспільства. Дані аксіологічні регулятиви і механізми регуляції разом складають систему регуляції антропоприродного розвитку [7].

Системи аксіологічної регуляції за всіх часів були детермінантні людського буття, виступаючи як об'єднання життєвого досвіду

(на основі способу життя) і поведіння людини. Сьогодні наша країна знаходиться у стані, коли необхідно зробити вибір зі зміни системи аксіологічної регуляції. Колишні моральні і соціальні регулятори сьогодні в нашій країні недостатньо виконують свої функції. Відчувається настійна потреба в розробках, присвячених розкриттю потенціалу життєспроможності особистості, включаючи і ціннісний потенціал особистісного здоров'я.

Ціннісні регулятиви особистості стосовно власного життя та здоров'я безпосередньо пов'язані з поняттями моральної культури та духовності. Духовно-моральні цінності в бездоганному і ідеальному вигляді виступають як етичні зразки поведінки для індивідів, схвалені суспільством. Духовно-моральні регулятиви – це правила поведінки, орієнтовані на зазначені цінності. Спосіб життя індивіда відображає вказані цінності та регулятиви, але не автоматично – кожен індивід вибирає в полі культури ті з них, що підходять до структури його особистості. Якщо «здоров'я» вважати духовно-моральною цінністю особистості, то звідси впливає регулятив «будь здоровий». Відповідно, якщо людина дотримується визначених суспільством як значущих норм регулятивів по збереженню свого і суспільного здоров'я, то здоров'я для неї є духовно-моральною цінністю. Відповідно говорячи про соціальну значущість здоров'я, її детермінацію потрібно визначати і як цінності, і як регулятиву, що вимагає бути здоровим.

На цій основі ми можемо уточнити філософсько-аксіологічний зміст феномену здоров'я у контексті взаємодії його ціннісного та поведінкового (спосіб життя) аспектів. Здоров'я у філософсько-аксіологічному плані є характеристикою життєспроможності людини до дотримання здорового способу життя. При цьому саму життєспроможність ми можемо у даному контексті інтерпретувати як такий рівень розвитку механізмів самоорганізації особистості, при якому володіння певним обсягом знань, адаптаційних навичок, умінь, особистісних якостей, життєвих ресурсів, детермінують певний спосіб життя індивіда. У цьому контексті здоров'я тотожне життєспроможності людини вести здоровий спосіб життя [5].

Питання про сутність і значимість здоров'я завжди було центральною методологічною проблемою соціальної філософії. Відомий філософ Б.Г.Юдін, характеризуючи проблеми цінності здоров'я, відзначає, що «здоров'я ... може бути настільки значимою цінністю, що може диктувати цілі, наміри й дії як окремих людей, так і соціальних інститутів аж до суспільства загалом» [8, с. 63–64]. В аксіології здоров'я може бути оцінено і як об'єктивна цінність, що має соціальну та індивідуальну значущість сама по собі, і як суб'єктивна цінність, яка створюється для задоволення певних потреб його суб'єктів. У першому випадку мова може йти про створення нормативної форми орієнтації людини в навколишньому світі у вигляді певних позитивних установок чи заборон. У другому – про свідоме культивування індивідуальної потреби у здоров'ї.

Проте, на нашу думку, загалом подібна екстраполяція аксіологічної теорії на феномен здоров'я є не дуже продуктивною, оскільки життя й здоров'я суть ті універсальні цінності, втрата яких відправляє людину у небуття. Інша справа, що ці, здавалося б, вищі цінності не завжди визнаються такими не тільки відносно життя й здоров'я інших людей, а часто вони не представляються для людей вищими цінностями й у відношенні самих себе. І це робить цінність здоров'я – і в об'єктивному, і в суб'єктивному смислі – виключно теоретичною, оскільки цінності існують, насамперед, у формі практичної реалізації зразків переваги, вибору, оцінки.

Ми згодні з тими дослідниками, які пропонують здійснювати аналіз ціннісного аспекту феномену здоров'я у межах категорії «культура», оскільки реальна цінність здоров'я для особистості може реалізуватися лише у соціокультурному середовищі як реально «орієнтуючий» орієнтир формування смисложиттєвих пріоритетів.

Культура – це зображення суті людини в її ставленні до навколишнього світу, це людина в прояві своїх сутнісних сил і історичного призначення. Культура особистості не є щось окреме й ізольоване, вона тісно зв'язана як з культурою конкретної соціальної спільноти, так і суспільства в цілому. Людина є об'єктом і суб'єктом культури, у той же час особистість кожної людини – це феномен культури, тому що вона формується під впливом різноманітних культурних явищ: традицій, форм суспільної свідомості, способу життя, побуту, змісту діяльності, виховання, освіти. За своєю структурою культура особистості (її називають загальною, базовою культурою) складається з двох рівнів: внутрішньої – духовної культури і зовнішньої, що виявляється в культурі спілкування, поведінки, зовнішнього вигляду. Внутрішня культура – сукупність духовних цінностей людини, її почуттів, знань, ідеалів, переконань, моральних принципів і поглядів, уявлень про честь, почуття власної гідності й самоповаги. Зовнішня культура – це спосіб прояву духовного світу людини в спілкуванні й творчій діяльності. На думку О.Бурової, культура особистості відображає рівень розвитку, що виявляється в системі цінностей, характері діяльності, поведінці й способі життя, здібностях і творчих силах, світогляді, рівні духовного й фізичного розвитку» [3, с. 15].

Культурність – це параметр, що дозволяє виявити аксіологічний аспект даного явища, що несе в собі оцінний момент щодо міри якості розвитку суб'єкта, проявів його індивідуальної самобутності. У визначенні культури суб'єкта як універсального соціального явища велике значення має й онтологічний зріз, і функціональний аспект. Одним з найважливіших чинників, що впливають на формування особистості, є стала в культурі система цінностей. Цінності виступають регулятором людських прагнень і вчинків, визначають принципи соціальних переваг.

Ціннісні орієнтації – це елементи мотиваційної структури особистості, на основі якої вона здійснює вибір мети, мотивів конкретної діяльності з урахуванням конкретної ситуації. Ціннісні орієнта-

ції співвідносяться з такими поняттями, як соціалізація особистості, розвиток її потреб, формування ідеалу, визначення спрямованості тощо. Така точка зору відповідає нашому розумінню духовного аспекту здоров'я. Функції ціннісних орієнтацій у розумінні духовного аспекту здоров'я полягають у формуванні системи визначених установок людини, що регулюють її поведінку в різних ситуаціях.

Рівень розвитку культури здоров'я обумовлює формування в людини визначеної системи ціннісних орієнтацій, що знаходяться в ієрархічній структурі, що, у свою чергу, здійснює регулятивну функцію в життєдіяльності людини. Узагальнена система загальнолюдських цінностей відображується в понятті «гуманізм», в уявленні про світовлаштування, що ґрунтується на утвердженні сутнісних сил і безумовної пріоритетності конкретної, живої людини, значимості її життя. Гуманістичні ціннісні орієнтації трансформуються в предметну, продуктивну, корисну з погляду формування, збереження й зміцнення здоров'я діяльність, одночасно з якою відбувається зростання культури здоров'я особистості [2].

Однією з головних складових характеристик культури особистості є духовність людини, що визначає вищий рівень розвитку її внутрішньої сутності. Духовність – це вищий ступінь емоційно-морального розвитку людини, гармонія її ідеалів із загальнолюдськими цінностями й високоморальними вчинками, в основі яких лежать потреба служити людям і добру, постійне прагнення до самовдосконалення.

Духовність є регулятором ставлення особистості до життя лише через індивідуальне усвідомлення кожною людиною сенсу власного існування. Вона стає такою, будучи пропущеною, переломленою через її власні ціннісні орієнтації й поведінку.

Провідною ланкою у формуванні загальної культури є культура життєвого самовизначення, що включає в себе формування культури ставлення людини до суспільства, себе, свого здоров'я, способів життя. На основі структури й особливостей формування загальної культури особистості ми можемо дати системну характеристику культури здоров'я.

Уперше термін «культура здоров'я» нами був виявлений у роботі В. Климової. Ще у 80-х роках ХХ сторіччя вона відзначала: «Сьогоднішня людина не має права – у такі умови вона поставлена – вважати себе освіченою, не освоївши культури здоров'я» [4, с.16]. Важко назвати яку-небудь давню чи сучасну галузь знання або науку про людину, що не була б так чи інакше зв'язана з культурою здоров'я людини. Використання досягнень наук про людину, її культуру й здоров'я створює можливості для постійного розвитку, удосконалення культури здоров'я як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Культура здоров'я – це не просто механічний зв'язок цих понять, а синтез, що утворює нове поняття, що має інший зміст, відображає новий феномен. Вона істотно відрізняється від інших різновидів культури своїм змістом. Ми вважаємо, що культуру здоров'я

людини необхідно розглядати, насамперед, як складову частину загальної культури особистості, що набагато ширше культури здоров'я як науки. Як відзначає Ю.Мельник, «під культурою здоров'я ми розуміємо сукупність знань філософських, педагогічних, психологічних, медичного напрямків, що збагачує соціальне, духовне, психічне, фізичне життя індивіда, формує особисте ставлення до здоров'я й життєдіяльності, допомагає людині осмислювати парадигми буття» [6, с. 105].

Формування культури здоров'я насамперед варто розглядати як умову внутрішнього, духовного становлення особистості. На нашу думку, культура здоров'я – це важливий складовий компонент загальної культури людини, обумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок з формування, збереження і зміцнення її здоров'я.

Системоутворюючим компонентом культури здоров'я особистості є світогляд. У філософській літературі світогляд визначається як цілісне, систематичне уявлення про світ, що включає в себе усвідомленість суб'єкта світогляду, тобто визначення місця людини у світі, спрямованість її діяльності або основні принципи її усвідомленого ставлення до дійсності. У сучасних умовах повинна інтенсивно формуватися зберігаюча здоров'я свідомість як відносно самостійна галузь особистості людини. Вона відкриває людям об'єктивні закономірності підвищення рівня їхнього здоров'я.

Культура здоров'я людини – це не тільки інтегральна якість особистості, діалектично зв'язана з її загальною культурою, але й спосіб життя, що є діяльнісною стороною культури здоров'я особистості. Культура здоров'я людини відображає сформованість особистісного ідеалу, відповідно до якого духовний, психічний і фізичний аспекти здоров'я є вищою загальнолюдською цінністю. Досягнення цього ідеалу можливо тільки лише через практичне здійснення здорового способу життя.

Висновки. Таким чином, здоров'я людини як цінність, з одного боку, включене в систему соціокультурної детермінації, а з іншого, визначається тілесною природою та духовно-моральними орієнтаціями, цілями й установками людини. Тільки при наявності духовного компонента здоров'я в гармонії духу душі й тіла можлива самоактуалізація особистості. Ціннісна орієнтація особистості, що самоактуалізується виступає в якості інтегруючої здатності духовно-моральної свідомості обирати здоровий спосіб життя як основу життєдіяльності й проявляти здоров'єзберігаючу поведінку в будь-якому соціальному життєвому просторі.

Бібліографічні посилання

1. Базелюк Н. Н. Социально-философские проблемы здорового образа жизни и индивидуального (валеологического) здоровья : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Н. Н. Базелюк. – М., 2008. – 161 с.

2. **Букреев В.** Проблема человека в современной философской антропологии / В. Букреев // Вестник РФО. – 2006. – № 3. – С. 47–52.
3. **Бурова О. Г.** Культура здоров'я – складовий компонент загальної культури особистості / О. Г. Бурова // Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. «Здоров'я та освіта: проблеми та перспективи» / Гол. ред. А. Г. Рибковський. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – С. 15–17.
4. **Климова В. И.** Человек и его здоровье / В. И. Климова. – М.: Знание, 1985. – 192 с.
5. **Копа В. М.** Соціальна цінність модусу здоров'я: автореферат дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / В. М. Копа. – Одеса, 2006. – 21 с.
6. **Мельник Ю. Б.** Формування культури здоров'я школярів системою організаційно-педагогічних заходів / Ю. Б. Мельник // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи: Зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка / Ред. кол. М. І. Лук'яненко, Р. Р. Шологон та ін. – Дрогобич: Коло, 2003. – Вип. 2. – С. 104–110.
7. **Розин В. М.** Здоровье как философская и социально-психологическая проблема / В. М. Розин // Философия здоровья. – М., 2001. – С. 34–60.
8. **Юдин Б. Г.** Здоровье человека как проблема гуманитарного знания / Б. Г. Юдин // Философия здоровья. – М.: 2001. – С. 61–85.

Надійшла до редколегії 18.01.11

УДК 101.8

М. П. Бузский

*Волгоградский филиал Всероссийского заочного
финансово-экономического института (Россия)*

ИННОВАЦИОННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПРОБЛЕМА ФИЛОСОФИИ

Раскрываются основные положения программы инновационного образования в России. Рассматриваются некоторые понятия философии образования, возможности философии повысить социальную значимость инновационных процессов в образовании.

Ключевые слова: философия образования, образовательное пространство, инновации, образовательные стандарты, статус, человеческое измерение, целостность общества.

Розкриваються основні положення програми інноваційної освіти у Росії. Розглядаються деякі питання філософії освіти, можливості філософії підняти соціальну значимість інноваційних процесів у освіті.

Ключові слова: філософія освіти, освітній простір, інновації, освітні стандарти, статус, людський вимір, цілісність суспільства.